343.431
COBISS.SR-ID 513153205

ТРГОВИНА ЉУДИМА: СОЦИОЕКОНОМСКИ И КУЛТУРНИ ЧИНИОЦИ

Наташа Пајић, мастер менаџер безбедности[1*]

1 * pajic.natasa@gmail.com

ТРГОВИНА ЉУДИМА: СОЦИОЕКОНОМСКИ И КУЛТУРНИ ЧИНИОЦИ

Сажетак: *Предмет истраживања овог рада јесу социоекономски и културни чиниоци који доприносе виктимизацији трговином људима. Поменути чиниоци су у великом броју радова идентификовани као кључни, а у досадашњим дискусијама су се посебно издвојиле дебате о улози сиромаштва. Отуда, циљ овог рада јесте систематизација најзначајнијих увида у теоријска промишљања о социоекономским и културним чиниоцима који појединце чине рањивим на трговину људима, као и налаза истраживања која су настојала да испитају ову везу. Као главни истраживачки поступак примењен је преглед литературе. Након уводних разматрања и представљања најзначајнијих теоријских промишљања о узроцима трговине људима, у раду је акценат стављен на кључне социоекономске и културне чиниоце који погодују појави трговине људима. Налази досадашњих истраживања и теоријска уопштавања упућују на закључак да поменути чиниоци, посебно сиромаштво, значајно доприносе појави трговине људима и повећању њеног обима, али кључ за разумевање рањивости појединаца на трговину лежи у разумевању интеракције која постоји међу тим чиниоцима будући да ниједан фактор сам по себи није довољан за настанак и развој трговине људима.*

Кључне речи: *трговина људима, узроци трговине људима, сиромаштво, миграције, културне праксе*

УВОД

Трговина људима је криминална активност која задире у све сфере живота и са собом носи озбиљне негативне последице по људе, али и по читаво друштво. Од доношења Протокола из Палерма (*Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала*) највећи број теоријских и емпиријских радова који се баве трговином људима полази од дефиниције коју садржи овај акт.[2] Последњих пар деценија тема трговине људима врло је актуелна у академским круговима, чему су, између осталог, допринеле бројне крупне промене у друштвено-економској и политичкој сфери на глобалном плану. Интересовање истраживача за трговину људима интензивирали су бројни друштвени процеси, посебно миграције, али и друштвене и политичке кризе које су уследиле након хладног рата.

Иако није могуће говорити о једном јединственом профилу жртава, могуће је уочити одређене карактеристике заједничке жртвама које их чине посебно подложним на трговину људима. Отуда, уместо настојања да се утврди јасан профил жртве, аутори су сагласни да је потребно усмерити пажњу на оне чиниоце и околности који утичу на рањивост људи на претњу трговином. Резултати досадашњих истраживања упућују да је неки вид рањивости људи (економске, социјалне или било које друге природе) утицао на то да одређена особа постане жртва трговаца. Ти чиниоци могу значајно утицати на жртву, ризике којима је изложена и њено понашање током различитих фаза трговине. Осим тога, наведено се може одразити и на понашање околине и третман жртве онда када се она врати кући, што свеукупно утиче на различите аспекте безбедности појединца (жртве трговине).

Иако је трговина људима глобални феномен који погађа све земље света, доступни подаци који се тичу обима и распрострањености овог проблема упућују на закључак да су на трговину људима рањивији они људи који живе у неразвијеним земљама и државама које пролазе кроз друштвену и економску транзицију. Отуда су се у досадашњој диску-

2 Члан 3а Протокола гласи: *Трговина људским бићима значи врбовање, превожење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа* (Laczko, Gramegna, 2003: 180).

сији о покретачима трговине људима посебно издвојиле дебате о сиромаштву као чиниоцу који има најснажнији утицај. Сиромашни појединци у потрази за бољим животом одлучују се на миграцију ка „обећаним" земљама. С тим у вези, ваља нагласити да се путеви трговине људима и путеви (и)легалних миграција укрштају, те је овај проблем често истраживан у контексту ширих миграторних кретања. Осим наведеног, културни контекст у којем се појединац рађа и одраста значајно може допринети ризику виктимизације трговином људима, што се посебно односи на одређене специфичне културне праксе.

У раду су приказана теоријска промишљања као и налази емпиријских студија о најзначајним социоекономским и културним чиниоцима који утичу на рањивост људи доприносећи и/или олакшавајући тако процес виктимизације трговином људима. Најпре су укратко представљена различита теоријска објашњења која полазе од тезе да су структурални чиниоци покретачи трговине људима. Затим, посебна пажња је посвећена сиромаштву и економским миграцијама као најчешће истраживаним социоекономским чиниоцима који доприносе виктимизацији људи. На крају, у раду се разматра улога одређених културних пракси и обичаја који због својих специфичности могу значајно допринети појави трговине људима.

ТЕОРИЈСКА ОБЈАШЊЕЊА УЗРОКА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Трговина људима је сложен и мултидимензионални проблем који се изучава у различитим научним дисциплинама, те отуда и разноврсност приступа који настоје да објасне шта је у позадини трговине људима. За потребе овог рада, начинићемо кратак осврт на социолошко-криминолошки приступ,[3] као и приступ трговини људима с аспекта студија миграција.

Луиз Шели (*Louise Shelley*), једна од значајних познавалаца проблематике трговине људима, која првенствено заступа социолошко-криминолошки приступ изучавању овог феномена, указује на значај проучавања друштвених и економских узрока трговине људима у условима глобализације, посебно истичући да људска небезбедност ствара друге видове угрожавања појединаца, укључујући и трговину људима (Shelley, 2010).

3 Социолошка перспектива је општа и настоји да буде свеобухватна, да разуме и објасни различите друштвене процесе и кретања који утичу на појаву и развој ове појаве. Криминолошки приступ овој појави настоји да изучи узроке и појавне облике појаве, односно, етиолошку и феноменолошку димензију.

Један од могућих социолошких приступа истраживању друштвених услова који доприносе трговини људима јесте и структурално-функционални приступ. Овај приступ има за циљ анализу и „одређивање статуса и друштвених веза оних који учествују у посматраном понашању, утврђивање манифестних и латентних функција, дисфункција појаве, односно негативних утицаја и последица које посматрана појава остварује на друштвени систем“ (Lalić, 2007: 20). Како социолог Велибор Лалић примећује, теорија аномије Емила Диркема (*Émile Durkheim*) може послужити као адекватан теоријски оквир за анализу овог феномена. Како Диркем сматра, друштвени развој утиче на слабљење друштвене контроле која уједињује друштво, те оно постаје хаотично и дезинтегрисано. Такав друштвени хаос, где су друштвене вредности атомизоване и где је нарушена друштвена кохезија, нужно води у пропаст (Lalić, 2007). Ово Диркемово схватање се може применити и на проблем трговине људима, где глобална друштвена дезинтеграција доводи до аномије у којој трговина људима доживљава процват. У друштвима која су традиционално сиромашна и неразвијена савремени глобализациони процеси додатно продубљују постојећи јаз између богатих и сиромашних, те се отуда те земље јављају као „извознице белог робља“. Изостанак друштвене кохезије и стабилности довео је до тога да одређене категорије људи постану веома рањиве на трговину људима услед неприлагођености новим друштвеним кретањима.

С тим у вези, један од најчешће коришћених приступа за разумевање покретача трговине људима јесте приступ с аспекта студија миграција. Фактори који доприносе миграцијама и чиниоци који погодују развоју трговине људима у земљама порекла и земљама дестинације јесу у основи исти – реч је о факторима гурања (*push factors*) и привлачења (*pull factors*) (Aronowitz, 2009; Cho, 2015; Shelley, 2010; Sarkar, 2016), а како Ћопић (Ćopić, 2008) истиче, реч је првенствено о факторима економске природе.[4] Дакле, трговина људима у својој основи има економске покретаче, како на страни потражње, тако и на страни понуде. У првом случају, мотивација трговаца је профит, који је у случају трговине људима веома велики, а ризик откривања је често низак. С друге стране, истраживања показују да је највећи број жртава у ланац трговине завршио у потрази за бољим животом (Bales, 2007).

4 Под факторима гурања подразумевају се они чиниоци и околности који постоје у земљи порекла жртве, а који својим постојањем ограничавају права људи, понајвише њихову личну, економску, здравствену безбедност, чинећи их подложним на трговину људима, због чега се људи често одлучују на одлазак у другу земљу. Под факторима привлачења подразумевају се чиниоци који постоје у земљи дестинације и реч је о истим чиниоцима само са позитивним предзнаком.

Економске варијабле, попут ниских прихода по становнику и породичног сиромаштва, показале су се као најзначајније у мерењу рањивости људи. Такође, поред објективних економских показатеља попут сиромаштва и ниског животног стандарда, посебно се издвајају и субјективни показатељи попут незадовољства сопственим положајем у односу на друге чланове заједнице, која представља референтну групу у односу на коју се појединац идентификује и која га својим системом норми и вредности обликује стварајући слику одређеног стандарда који појединци треба да задовоље.

СОЦИОЕКОНОМСКИ ЧИНИОЦИ И ТРГОВИНА ЉУДИМА

Структурални фактори који доприносе рањивости људи на трговину превасходно се односе на опште (глобалне и локалне) друштвене услове који погодују експлоатацији људи. У досадашњој дискусији о узроцима и чиниоцима који доприносе развоју трговине људима посебно се издвајају следећи фактори: сиромаштво, економска транзиција, миграције, глобализација и с њом у вези глобализација организованог криминала, информатичка револуција, социоекономске неједнакости, традиционалне културне праксе (Fitzgibbon, 2003; Klopcic, 2004; Lalić, 2007; Rizvo, Mujanović, 2014).

Чиниоци економске природе су у највећем броју радова означени као најзначајнији покретачи трговине људима. Сиромаштво се спомиње као најзначајнији и најчешћи узрок. Међутим, оно *per se* не мора узроковати трговину људима, будући да су сви ти чиниоци међусобно повезани и интерагују. У наставку рада укратко ће бити представљена нека од најзначајнијих промишљања о утицају социоекономских чинилаца, пре свега сиромаштва и миграција, на ризик виктимизације трговином.

Сиромаштво

Највећи број аутора као главне предикторе трговине људима означава *сиромаштво и незапосленост* (Acharya, Codina, 2012; Adesina, 2014; Bagchi, Sinha, 2016; Bales, 2007). Па ипак, међу онима који у први план истичу поменуте факторе не постоји сагласност у погледу њихове улоге у виктимизацији трговином људима. И док неки аутори сиромаштво сматрају кључним, па и јединим узроком трговине људима, други крити-

кују тако поједностављена објашњења истичући да економски чиниоци имају веома значајну улогу у обликовању људске рањивости на трговину људима, али да су они нужно и нераскидиво повезани са другим чиниоцима, посебно социјалним и политичким (Acharya, Stevanato, 2008).

Значајан број радова указује на везу сиромаштва и трговине људима. Кевин Бејлс (*Kevin Bales*), један од често цитираних, али и критикованих аутора, настојао је да да одговор на питање шта покреће трговину људима, те је у својој студији тестирао утицај 76 варијабли које су издвојене на основу података о свим земљама света (превасходно на основу статистичких података УН).[5] Посебно значајне варијабле које су се издвојиле као чиниоци који доприносе трговини, а које се подводе под факторе гурања, јесу смртност деце и обим производње хране (Bales, 2007). Ове варијабле указују на степен сиромаштва, чиме се потврђује оно што се у литератури тврди о позитивној корелацији сиромаштва са трговином људима (Fitzgibbon, 2003). Индикатори социоекономског благостања (посебно могућност запослења) такође су се издвојили, показујући позитивну корелацију са трговином људима. Бејлсова студија је прва студија експлоративног карактера која је обухватила глобални ниво. Као недостатак ове студије можемо издвојити неузимање у обзир права људи да мигрирају, будући да је у највећем броју случајева миграција (легална или кријумчарење) претходила трговини људима.

Аутори често полазе од тога да је *апсолутно сиромаштво* у основи најзначајнији фактор рањивости на трговину људима. Резултати једне од студија која је испитивала утицај сиромаштва и економских проблема на ризик од трговине женама у Мексику упућују на закључак да је више фактора утицало на то да жене постану жртве, али да је примаран било апсолутно сиромаштво, будући да у испитиваној средини преко 60% људи живи испод границе сиромаштва (Acharya, Codina, 2012: 66). Ови закључци су у складу са налазима неких ранијих истраживања (Poudel, Carryer, 2000). Жртве углавном долазе из великих породица које се баве аграрним пословима, али које не поседују значајне пољопривредне површине, чиме се њихово сиромаштво продубљује. Како би преживели, многи продају децу, пре свега девојке, у нади да ће оне имати бољи живот и да ће самој породици финансијски помоћи (Adesina, 2014). Најчешће су родитељи обманути лажним обећањима трговаца који нуде

5 Ове варијабле груписане су у неколико категорија (мере економске активности, потрошње енергије, базичних здравствених потреба, производње хране, дистрибуције становништва по привредним секторима, затим приход по глави становника, популациони раст у руралним и урбаним срединама, аутомобили и телефонске линије по становнику, профил становништва, развијеност туризма и туристичка кретања, обим цензуре у земљи, корупција, јавни дуг земље, мере политичких и грађанских слобода, постојање конфликта и социјалног незадовољства, обим ропства, обим жртава којима се тргује ван земље, односно у конкретну земљу) (Bales, 2007).

помоћ. С тим у вези, похлепа родитеља је у неким случајевима препозната као значајан узрок, будући да има и оних који свесно продају своју децу како би себи олакшали живот. С друге стране, неки аутори истичу да је у питању економска потреба и несташица, а не похлепа оно што наводи родитеље да продају своју децу, што је нарочито изражено у регионима (посебно Африке) где највећи број људи живи испод границе сиромаштва (Dottridge, 2002; Sarkar, 2016). Другим речима, у ситуацији екстремног сиромаштва људи су посебно рањиви јер немају алтернативу, прихватају било какве послове да би преживели и лако бивају обманути лажним обећањима трговаца. Деца и девојке су нарочито угрожени будући да се родитељима трговци представљају као доброчинитељи који ће им омогућити добре услове и посао, односно, када су девојке у питању, често се појављују у улози перспективног мужа. Имајући наведено у виду, овде се с правом могу поставити питања: Зашто су стопе криминала и трговине људима ниске у неким земљама где већина становништва живи у апсолутном сиромаштву, а зашто су те стопе високе у другим земљама са истим економским показатељима? И зашто су стопе трговине људима високе у земљама где становништво живи изнад границе сиромаштва? На наведена питања у литератури још није дат јединствен одговор, али оно што се намеће као очигледан закључак јесте да се сиромаштво не може посматрати као нужан или довољан разлог за постојање трговине људима будући да међу жртвама има и оних који нису ни приближно економски угрожени. Дакле, неопходно је имати у виду и друге чиниоце јер управо ту може лежати одговор на наведена питања. Саркар (*Sarkar*) закључује да „интеракција између структуралних фактора или варијабли (економска депривација и смањење тржишта, социјалне неједнакости, родне улоге, потражња за проституцијом) и посредних чинилаца (национални закони и међународни правни режими, неефикасно спровођење закона, корупција, организовани криминал, неуспеле образовне кампање) представља кључ за разумевање зашто су неки појединци рањиви на трговину људима кроз примену преваре и принуде“ (Sarkar, 2016: 447).

Да ли разлике у перцепцији релативне депривације могу бити значајан чинилац који повећава/смањује степен рањивости на трговину људима? С тим у вези значајно је указати и на другу страну дебате о сиромаштву, с обзиром на то да неки аутори сматрају да није апсолутно, већ *релативно сиромаштво* оно које у највећој мери повећава ризик од виктимизације јер људи сматрају да у односу на друге не поседују довољно, те су спремни да прихвате понуде које могу деловати нереално или пак да се упусте у неизвесне миграције у другу земљу коју доживљавају као „обећану“ (Fitzgibbon, 2003; Mo, 2016). Другим речима, перцеп-

ција релативне депривације јесте оно што људе покреће и води у ризичне ситуације које могу резултовати експлоатацијом. То је случај када људи себе доживљавају као сиромашне јер имају мање него што је перцепирани стандард у заједници. Ову тезу заступа и Мо (*Mo*) у својој студији у којој полази од теоријског модела рањивости људи на трговину који почива на релативној депривацији, односно аспирацијама људи. Ауторка полази од тога да су људи ограничено рационални и да растућа перцепција релативног сиромаштва доводи до тога да они донесу потенцијално ризичне одлуке (прихватање посла, илегално мигрирање) које могу резултовати нежељеним исходом, односно трговином људима (Mo, 2016). Незадовољене жеље и тежње људи и њихово лично осећање (финансијске) инфериорности у односу на друге показао се као веома значајан фактор.

Као један од индикатора социоекономског развоја, *образовање*, тачније степен писмености, издваја се као варијабла коју истраживачи често доводе у везу са повећаном рањивошћу људи. Ову варијаблу аутори углавном операционализују кроз број завршених година формалног образовања, односно завршеним степеном образовања. Упркос укорењеним стереотипима присутним у литератури да је жртва апсолутно неписмена, налази бројних истраживања упућују на то да највећи број жртава има завршено основно образовање (Klopcic, 2004). Треба имати у виду да је сваки случај трговине специфичан и културно условљен, те у оним срединама где се девојчице школују одређени број година или им се пак образовање ускраћује због недостатка ресурса резервисаних за мушку децу, проценат жртава без формалног образовања може бити далеко већи. Ову везу би требало додатно емпиријски истражити са настојањем да се географски мапирају области где је уочен тренд већег броја жртава без формалног образовања.

Дакле, прегледом најрелевантнијих теоријских радова и емпиријских истраживања долазимо до закључка да нису најсиромашнији они који су првенствено угрожени трговином, већ људи који према објективним показатељима економског положаја спадају у групу ниских до средњих примања. Отуда је значајна варијабла која се може укрстити са економским положајем и отвореност информацијама преко интернета где се запажа другачија стварност од њихове, што ствара осећај инфериорности и релативне депривације.[6]

6 Подаци базе података Међународне организације за миграције (IOM Counter-trafficking Database) емпиријски подупиру тезу о вези сиромаштва и трговине, указујући на мултидимензионалност концепта сиромаштва. Наиме, база садржи податке који се заснивају на самопроцени економског статуса породице. Жене и девојчице које спадају у ризичну категорију себе су доживљавале као сиромашне, иако су објективни показатељи указивали на другачији економски статус (Danailova-Trainor & Laczko, 2010: 48). Дакле, субјективна интерпретација сопственог положаја и благостања у основи су растућих тежњи за одласком које се налазе у позадини одлуке да се мигрира.

Економске миграције

Питање миграција је тесно повезано са проблемима сиромаштва и економске несигурности људи (Acharya, Stevanato, 2008; Ćopić, 2008; Laczko, Gramegna, 2003). Са сиромаштвом је нераскидиво повезан проблем незапослености и расељавања као последица немогућности наласка посла у непосредној околини (Adesina, 2014; Fitzgibbon, 2003; Klopcic, 2004). У великом броју студија мигранти су препознати као нарочито рањива категорија на трговину људима. Такође, истраживања показују да је унутрашња трговина људима у порасту и да је тесно повезана са миграцијама на релацији село–град (Adesina, 2014; Sarkar, 2016). Дакле, рурално становништво се издваја као посебно рањиво.

Неолиберални политике, приватизација, структурално прилагођавање, затварања читавих индустрија негативно утичу на животни стандард сиромашне већине, незапосленост се повећава, а услед изражене неједнакости и све већег јаза профитира само мали део становништва (Rizvo, Mujanović, 2014). „Мере привредног прилагођавања креирају основни подстицај за емиграцију“ (Acharya, Codina, 2012: 63). Отуда се многи људи, пре свега млади, одлучују на миграцију у потрази за бољим животом, често прихватајући ризичне послове (Acharya, Stevanato, 2008). С тим у вези, постоји снажна веза између миграторних кретања (нарочито масовних) и успостављених мигрантских мрежа и рута (превасходно илегалних), с једне стране, и пораста броја жртви трговине људима, с друге стране (Ćopić, 2008).

Као земље порекла наводе се земље у транзицији и недовољно развијене земље, док су земље дестинације економски богатије и стабилније земље (Lalić, 2007; Klopcic, 2004; Smit, 2011). Имиграциони талас из источне и централне Европе ка западним земљама под великим је утицајем економских прилика и криза кроз које су та друштва пролазила и још увек пролазе. Једна од ретких квантитативних студија за циљ је имала да утврди везу између миграција и трговине људима.[7] Резултати су подржали полазну претпоставку аутора о позитивној корелацији миграција и трговине људима. Један од најзначајнијих налаза је да је обим трговине људима највећи у регионима у којима су стопе емиграције високе, за разлику од региона где има мало или нимало миграторних кретања (Mahmoud, Trebesch, 2010). Дакле, налази истраживања подр-

7 Ова студија је је обухватила узорак од 5.513 случајно одабраних домаћинстава из 82 региона Румуније, Бугарске, Украјине, Молдавије и Белорусије. Истраживање је допуњено студијом са микроподацима из Молдавије која је обухватила 1.679 миграната. Разлог за одабир Молдавије јесте тај што је од наведених студија случаја управо највећи број жртава из Молдавије.

жавају тезу да обим миграције и остале варијабле које се тичу миграторних кретања, а посебно ниво прихода, представљају поуздан индикатор и детерминантну трговине људима, што је у складу са налазима других студија које су испитивале ову везу (Cho, 2015). Поменута варијабла која се тиче прихода један је од кључних фактора препознатих у литератури о трговини људима, будући да мигранти уобичајено долазе из земаља где су приходи по глави становника ниски (Fizgibbon, 2003; Poudel, Carryer, 2000). Укрштањем ниских прихода са потражњом јефтине радне снаге, могуће је обликовати извесне миграторне руте, које се поклапају са рутама трговине људима (Cho, 2015). Међутим, не постају сви мигранти жртве трговаца, те је отуда потребно узети у обзир различите факторе рањивости. Пошто се жене јављају као најчешће жртве, у литератури се нарочито указује на рањив положај жене у друштву. Дакле, трговина људима се посматра и као вид родно заснованог насиља (Cho, 2015; Crawford, 2017), нарочито у сфери запошљавања, што се јавља као значајан фактор гурања. Неједнакост у приходима је варијабла која се показала као изузетно моћан фактор гурања јер снажно мотивише људе да се одлуче на миграцију.

Дакле, иако живот испод границе сиромаштва као и непостојећа социјална заштита и сигурност утичу на то да људи донесу одлуку о мигрирању како би задовољили неке базичне потребе, потребно је оградити се од генерализација будући да није реткост да су жртве образоване и да се не налазе у ситуацији апсолутног сиромаштва, већ да мигрирају у потрази за лагоднијим животом (Smit, 2011; Vijeyarasa, 2016). У њиховом случају, „опажено сиромаштво“ (*perceived poverty*) (Smit, 2011: 189), заједно са другим тежњама, има значајну улогу у доношењу одлуке о мигрирању. Отуда неки аутори, попут Вијајерасе, истичу да је потребно „разбити мит о сиромаштву“ (Vijeyarasa, 2016). С друге стране, они који су екстремно сиромашни због недостатка ресурса као и ограниченог приступа информацијама остају код куће, те је вероватноћа да постану жртве мања. Отуда „... трговина људима не мора нужно да се одвија из најсиромашнијих земаља или најсиромашнијих региона унутар земаља. Штавише, најсиромашнији људи у земљама порекла нису они који ће највероватније мигрирати и у складу с тим нису најрањивији на трговину“ (Danailova-Trainor, Laczko, 2010: 47). Ипак, у крајњем, на одлуку да се мигрира утиче сплет фактора гурања (нпр. сиромаштво у земљи порекла) којима су комплементарни фактори привлачења (нпр. боље плаћени послови у земљи дестинације). Незапосленост, сиромаштво, потреба да се издржавају чланови породице (посебно деца) често су навођени разлози за прихватање различитих понуда, при чему је већина преварена у

погледу обећаног посла, а правовременост и квалитет понуде идентификовани су као окидачи за регрутацију, односно започињање процеса трговине (Laczko, Gramegna, 2003).

Зашто неки мигранти постају жртве трговине људима, а други не? У досадашњој литератури још увек нема сагласности око одговора на ово питање. Како Чо (Cho) примећује, фактори који су идентификовани као изузетно значајни (па и кључни) у неким студијама, у другим немају значајнији утицај (Cho, 2015). Један од одговора који можемо понудити јесте да иако је трговина људима глобална безбедносна претња, она има изражену регионалну димензију, при чему сваки регион карактерише посебна политичка, социоекономска, културна и безбедносна динамика која обликује и динамику трговине људима. Алексис Ароновиц (*Alexis Aronowitz*), веома цитирана ауторка која се више од 30 година бави истраживањем овог феномена, управо указује на значај узимања у обзир регионалних образаца и трендова приликом закључивања и генерализовања резултата (Aronowitz, 2009, 2015).

КУЛТУРНЕ ПРАКСЕ, ОБИЧАЈИ И ТРГОВИНА ЉУДИМА

Култура и обичаји додатно оснажују дубоко укорењене родне и социјалне стереотипе, што поједине категорије људи чине веома рањивим. Девојчице се у многим друштвима сматрају мање вредним од дечака, па се неретко дешава да породица одлучује о њиховим судбинама, како у погледу образовања, тако и у погледу бракова (Aronowitz 2009, 2015; Bagchi, Sinha, 2016; Fitzgibbon, 2003; Tade, 2014; Vijeyarasa, 2010). Жене и девојчице се третирају као роба, терет, без права избора или слободе деловања. У многим срединама постоје обичаји да се веома мале девојчице удају (боље речено: продају) за старије мушкарце, при чему се на тај начин смањују економски проблеми породице (Lalić, 2007). Нарочито младе девојке тражене су у појединим афричким и азијским земљама ради склапања брака. С тим у вези, позивајући се на податке Програма Уједињених нација за развој (*United Nations Development Programme*), Ароновиц наводи да се на аукцијама у Индији продају девојчице од 8 или 9 година (Aronowitz, 2009).

Улога културе у виктимизацији појединца трговином људима дуго времена је била запостављена тема, али у последње време све је више радова који управо обичајима, традицији, маргинализацији и дискриминацији појединаца/мањинских група у друштву придају све већи значај у контексту трговине људима. У истраживању утицаја социјалне искључе-

ности и маргинализације Рома у Србији на могућност њихове виктимизације трговином људима аутори налазе да је проценат незапослености Рома неколико пута већи од остатка становништва, као и то да су присутне изражене предрасуде према њима, што утиче на смањено учешће Рома у економском и друштвеном животу Србије (Poucki, Bryan, 2014). Низак ниво социјалне интеграције, отворена или прикривена дискриминација, ниска социјална мобилност, специфични обичаји, улога деце у финансијском доприносу породици, неки су од фактора који их чине диспропорционално рањивим у односу на остале становнике земље. Поставља се питање да ли њихова виктимизација може проћи неопажено будући да се због специфичног начина живота и обичаја на њих гледа као на „друге" (Nikolić Ristanović i sar., 2004; Poucki, Bryan, 2014).

Отуда велики број аутора означава *традиционалне културне праксе и организацију друштвеног живота* као веома значајне факторе рањивости људи на трговину људима. Опстанак касти у одређеним земљама Азије и различити видови дискриминације утичу на то да се неки људи сматрају мање вредним од других (Bagchi, Sinha, 2016). Веза између културних чинилаца и трговине људима све више привлачи пажњу истраживача. И док неки уопштено говоре о начину на који друштвене норме, укорењени стереотипи и предрасуде формирају и обликују ставове доминантних друштвених група и тако доприносе већем ризику да одређене маргинализоване друштвене групе буду на мети трговаца, други се усредсређују на одређене културне обичаје и праксе, као и њихове специфичности које су од значаја за истраживани проблем. Аутори често истичу специфичне обичаје и праксе у појединим културама (посебно се издвајају Индија, Непал, Нигерија, Хаити) који доприносе трговини људима, пре свега кроз традиционалне, ритуализоване облике проституције, као што су Девадаси систем у Индији, Бади заједница у Непалу, Реставек на Хаитију и друге (Acharya, Stevanato, 2008; Lalić, 2007; Poucki, Bryan, 2014). С тим у вези, један од новијих трендова трговине људима, који се у академској литератури веома мало истражује, а који је изузетно озбиљан, како Ароновиц примећује, јесте трговина децом у Авганистану и с њом повезана традиционална друштвена пракса Бача Бази (Aronowitz, 2015), али тешко је давати било какве закључке будући да нема истраживања. На крају, као важан чинилац намећу се и одређени аспекти културе која промовише трговину људима у земљама где се одвија експлоатација жртава, што се „првенствено односи на потрошачку културу, материјализам, комодификацију човека и комерцијализацију секса, митове о мушкој сексуалности, или расне и етничке митове и стереотипе о егзотичности и еротичности жена из других крајева света" (Lalić, 2007: 41).

ЗАКЉУЧАК

Трговина људима представља озбиљно кршење људских права и повреду људског достојанства. Адекватно разумевање комплексне природе трговине људима захтева идентификацију и анализу узрока, односно чинилаца који доприносе рањивости људи. И док међу ауторима готово да постоји консензус који су то чиниоци, неслагања се јављају у погледу њихове улоге у виктимизацији. Социоекономски чиниоци су у великом броју радова идентификовани као кључни.

Иако су се у досадашњим дискусијама посебно издвојиле дебате о улози сиромаштва, не може се порећи да је управо веза сиромаштва и трговине људима, како теоријски тако и емпиријски, до сада највише проучавана. У постојећим истраживањима посебно су се издвојиле варијабле које указују на степен сиромаштва, као и индикатори социоекономског благостања, посебно могућност запослења. Иако аутори често полазе од тога да је апсолутно сиромаштво оно које најснажније доприноси рањивости људи, чини се да разлике у перцепцији релативне депривације односе превагу. Наиме, перцепција релативне депривације чини да људи доносе ризичне одлуке које их могу одвести у руке трговаца. Налази истраживања показују да нису најсиромашнији они који су првенствено угрожени, већ људи који према објективним показатељима економског положаја спадају у групу ниских до средњих примања. Отуда, сиромаштво само по себи не може произвести ситуацију у којој ће неко постати жртва, али неспорно је да оно има веома значајан утицај.

Поред друштвених и економских криза које су уследиле у периоду након хладног рата, академско интересовање за истраживање овог феномена интензивирано је захваљујући бројним друштвеним процесима, посебно миграцијама. Процеси либерализације и отварања тржишта и граница, који су уследили након периода застоја глобалне мобилности током хладног рата, интензивирали су можда и највећи талас (економских) миграција од Другог светског рата до данас. С тим у вези, досадашња истраживања показују да између трговине људима и миграција постоји снажна веза. Мигранти су идентификовани као нарочито рањива категорија, а истраживања показују да је унутрашња трговина у порасту и да је тесно повезана са миграцијама на релацији село–град. Налази значајнијих истраживања показују да је обим трговине људима највећи у регионима у којима су стопе емиграције високе, за разлику од оних региона где изостају миграторна кретања или их има мало. Као поуздан индикатор трговине људима издвајају се варијабле повезане са приходима миграната будући да они уобичајено долазе из земаља где су при-

ходи по глави становника ниски. С друге стране, ваља нагласити да не постају сви мигранти жртве трговаца, те је потребно узети у обзир и друге факторе ризика.

С тим у вези, поред истраживања сиромаштва и миграција, све је веће интересовање истраживача за улогу културе и обичаја у виктимизацији трговином људима. Наиме, истраживања показују да традиционалне културне праксе и организација друштвеног живота представљају значајне факторе ризика јер различити видови дискриминације чине да се одређене категорије људи сматрају мање вредним од других, што у крајњем повећава ризик да те маргинализоване групе постану жртве трговаца. Социјална искљученост људи због специфичног начина живота може допринети да њихова виктимизација трговином прође неопажено, што је случај са популацијом Рома. С друге стране, одређени специфични обичаји, карактеристични за неке културе (Девадаси у Индији, на пример), превасходно кроз традиционалне, ритуализоване облике проституције доприносе трговини људима.

Дакле, имајући у виду све до сада речено, социоекономски и културни чиниоци имају веома важну улогу у виктимизацији трговином. Међутим, везивање само за један фактор и пренаглашавање његовог значаја спречава ауторе да сагледају проблем у целини. Рањивост људи на трговину не може се објаснити искључивим и изолованим дејством једног фактора или једне групе фактора. Заправо, реч је о комбинацијама различитих група фактора које чине да неко има веће шансе да постане жртва трговине. Етиолошка димензија овог феномена јесте веома комплексна, с обзиром на то да је трговина људима резултат синергичног деловања различитих чинилаца. Разумевање конкретног социоекономског и културног контекста јесте од великог значаја за разумевање феномена трговине, а што може бити од посебне важности приликом формулисања превентивних мера када је ова претња људској безбедности у питању.

Овим кратким прегледом обухваћени су неки од најзначајнијих социоекономских чинилаца препознатих у постојећим радовима, али тиме свакако нису исцрпљени сви услови и чиниоци који доприносе трговини људима.

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

Acharya, A. K. & Codina, M. R. B. (2012). Poverty and Trafficking of Indigenous Women in Mexico: Some Evidence from Chiapas State. *Journal of Sustainable Society*, 1(3), 63–69.

Acharya, A. K. & Stevanato, A. (2008). Algunas consideraciones teóricas acerca del tráfico de mujeres en el contexto de la globalización. *Revista de Ciencias Sociales (Ve)*, 14(2), 220–239.

Adesina, O. S. (2014). Modern Day Slavery: Poverty and Child Trafficking in Nigeria. *African Identities*, 12(2), 165–179.

Aronowitz, A. A. (2009). *Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade in Human Beings*. Westport: Praeger Publishers.

Aronowitz, A. A. (2015). The Social Etiology of Human Trafficking: How Poverty and Cultural Practices Facilitate Trafficking. In *Human Trafficking: Issues Beyond Criminalization* (99–129). Vatican City: The Pontificial Academy of Social Sciences, Libreria Editrice Vaticana.

Bagchi, M. S. & Sinha, A. (2016). Human Trafficking in India: Theoretical Perspectives with Special Reference to the Human Trafficking scenarios in The North Eastern Part of India. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences*, 6(9), 109–119.

Bales, K. (2007). What Predicts Human Trafficking? *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 31(2), 269–279.

Cho, S. Y. (2015). Modeling for Determinants of Human Trafficking: An Empirical Analysis. *Social Inclusion*, 3(1). Retrieved from https://www.cogitatiopress.com/socialinclusion/article/view/125/pdf_12

Crawford, M. (2017). International Sex Trafficking. *Women & Therapy*, 40(1–2), 101–122.

Ćopić, S. (2008). Putevi trgovine ljudima u Evropi i pozicija Srbije na njima. *Temida,* 11(4), 49–68.

Danailova-Trainor, G. & Laczko, F. (2010). Trafficking in Persons and Development: Towards Greater Policy Coherence. *International Migration,* 48(4), 38–83.

Dottridge, M. (2002). Trafficking in Children in West and Central Africa. *Gender & Development*, 10(1), 38–42.

Fitzgibbon, K. (2003). Modern-day Slavery? The Scope of Trafficking in Persons in Africa. *African Security Studies*, 12(1), 81–89.

Klopcic, A. (2004). Trafficking in Human Beings in Transition and Post-conflict Countries. *Human Security Perspectives*, 1(1), 7–12.

Laczko, F. & Gramegna, M. A. (2003). Developing Better Indicators of Human Trafficking. *The Brown Journal of World Affairs*, 10(1), 179–194.

Lalić, V. (2007). *Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.

Mahmoud, T. O. & Trebesch, C. (2010). The Economics of Human Trafficking and Labour Migration: Micro-evidence from Eastern Europe. *Journal of Comparative Economics*, 38(2), 173–188.

Mo, C. H. (2016). Perceived Relative Deprivation and Risk: An Aspiration-Based Model of Human Trafficking Vulnerability. *Political Behavior*, 1–31. Retrieved from https://my.vanderbilt.edu/ceciliamo/files/2015/08/Aspiration_Trafficking-V2.pdf

Nikolić Ristanović, V., Ćopić, S., Milivojević, S., Simeunović Patić, B. & Mihić, B. (2004). *Trgovina ljudima u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije.

Poucki, S. & Bryan, N. (2014). Vulnerability to Human Trafficking among the Roma Population in Serbia: the Role of Social Exclusion and Marginalization. *Journal of Intercultural Studies*, 35(2), 145–162.

Poudel, P. & Carryer, J. (2000). Girl-trafficking, HIV/AIDS, and the Position of Women in Nepal. *Gender & Development*, 8(2), 74–79.

Rizvo, S. & Mujanović, E. (2015). Trgovina ljudima radi eksploatacije radne snage: političke dileme. *Kriminalističke teme*, (1–2), 39–58.

Sarkar, S. (2016). Trafficking of Women and Girls for Sex Trade from Nepal to India. *Challenge*, 59(5), 434–458.

Shelley, L. (2010). *Human Trafficking: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smit, M. (2011). Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation. The Case of the Netherlands. *Trends in Organized Crime*, 14(2–3), 184–197.

Tade, O. (2014). Recruitment and Abuse of Trafficked Children in south-west Nigeria. *African Security Review*, 23(3), 264–282.

Vijeyarasa, R. (2010). The State, the Family and Language of „Social Evils“: Re-stigmatising Victims of Trafficking in Vietnam. *Culture, Health & Sexuality,* 12(S1), S89–S102.

Vijeyarasa, R. (2016). *Sex, Slavery and the Trafficked Woman: Myths and Misconceptions about Trafficking and Its Victims*. New York: Routledge.

TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS: SOCIOECONOMIC AND CULTURAL FACTORS

Nataša PAJIĆ, Master of Security Studies

Summary

The subject of this article are socioeconomic and cultural factors that contribute to trafficking victimization. These factors have been identified as key factors in many papers. Regarding this, debates on the role of poverty have been singled out in the academic discussions. Hence, the aim of this article is to systematize the most important insights of theoretical reflections on socio-economic and cultural factors that cause or contribute to people being vulnerable to trafficking, as well as findings of empirical studies that have examined this relationship. The main research method used in this paper is literature review. After introduction and presentation of main theoretical reflections on the causes of trafficking in human beings, the focus of this paper is placed on key socio-economic and cultural factors favoring the phenomenon of trafficking. Findings of previous empirical research and existing theoretical generalizations point to the conclusion that the above mentioned factors, especially poverty, significantly contribute to the emergence and growth of trafficking, but the key to understanding the vulnerability of individuals to trafficking lies in understanding the interaction between these factors, as no factor is per se sufficient for the emergence and development of human trafficking.

Key words: *trafficking in human beings, causes of trafficking in human beings, poverty, migration, cultural practices*